

UDK 821.163.43'373.46 Rizvić, M.
Izvorni naučni rad
Original scientific paper

Muhidin Džanko

NA MARGINAMA JEDNOG „TERMINOLOŠKOG ČIŠĆENJA“

Problem nominacije bošnjačke književnosti i nekih njezinih poetičko-kulturalnih fenomena u književnohistorijskom i književnokritičkom djelu Muhsina Rizvića

Nakon smrti Muhsina Rizvića priređivači novih izdanja njegovih ranije objavljenih studija kao i neobjavljenih knjiga izvršili su svojevršno „terminološko čišćenje“ izvornih naziva za bošnjačku književnost koje je koristio Muhsin Rizvić. Time je odgođeno kritičko izdanje njegovih studija. Nominiranje Bošnjaka kao Muslimana i Bosanskih Muslimana i bošnjačke književnosti kao muslimanske i bosansko-muslimanske najočitiji je dokaz kako se razvijala jedna nacionalna književnohistorijska znanost, sa svim svojim metodološkim, pojmovno-sadržajnim i kulturološkim poteškoćama, ali i sa pregnućima, obzirima, ideološkim kompromisima, pa i greškama njezinih zaslužnih pojedinaca, kakav je svakako bio i Muhsin Rizvić. A tu se svakako mora imati u vidu i antikolonijalna matrica zvanične socijalističke historiografije te dugotrajna neskolonost tadašnje ideologije prema idejama bošnjačke etnokulturne autohtonosti i bosanskog integralizma, koje su se olahko i gotovo po automatizmu diskvalifikovale kao recidivi kalajevštine, a što je u bitnoj mjeri određivalo i koordinate Rizvićeve 'hermeneutičke situacije'.

Ključne riječi: bošnjačka književnost, nominiranje, terminološka purifikacija, preporod, raskršća, hermeneutička situacija

Unaprijed svjestan opasnosti i rizika da se jedan ovakav rad može shvatiti kao depasiran i čak kontraproduktivan, budući da se u njemu na izvjestan način reaktualizira i reproblemizira pitanje nominacije nacionalne književnosti koja je danas općeprihvaćena pod nazivom bošnjačka književnost, usuđujem se nanovo ukazati na problem terminološkog određenja ove književnosti u književnohis-torijskom i književnokritičkom opusu Muhsina Rizvića, koji je bošnjačku književnost višekратно i različito nominirao tijekom svoje dvoipoddecenijske znanstvene karijere. Naravno, moja nakana nipošto nije niti da stvaram još veću terminološku zbrku kada je posrijedi nominiranje onoga što se danas zove bošnjačka književnost, a tijekom XIX I XX stoljeća različito je imenovana i određivana ovisno od mijenjanja povijesnih, društvenih, političkih i kulturalnih konteksta. Moje osobno suočavanje sa ovim problemom istodobno je i teorijske i praktičke naravi, jer sam svojevremeno bio priređivač i pisac predgovora za izabrane kritičke studije Muhsina Rizvića u okviru edicije „Bošnjačka književnost u 100 knjiga“ („Preporod“, Sarajevo, 2005.). Ta knjiga nosi, po mome mišljenju i mimo moje osobne volje, posve prijeporan i neprikladan naslov *Književne studije*, jer su se u njoj našli i ogledi koji nisu eminentno studije o književnosti. Meni nepoznat davalac ovoga naslova (nazvat ću ga Nepoznati Redaktor) na moje veliko iznenađanje izvršio je selekciju izabranih tekstova koje sam dostavio izdavaču, pri čemu je izbacio gotovo sve Rizvićeve tekstove o nebošnjačkim piscima, a opet mimo moje suglasnosti promijenjena je i izvorna nominacija bošnjačke književnosti u nekim studijama Muhsina Rizvića, gdje se ova nacionalna književnost uglavnom imenovala kao muslimanska i bosansko-muslimanska. Na neki način izvršeno je „terminološko čišćenje“ i „nominacijska uravnilovka“ izvornih naziva za bošnjačku književnost koje je koristio Muhsin Rizvić i time za neko bolje vrijeme odgođeno kritičko izdanje njegovih studija.¹ Tako je bio

¹ Koliko su ovakvi redaktorsko-cenzorski zahvati besmisleni i znanstveno štetni, može ilustrirati nekoliko primjera: u knjizi Rizvićevih izabranih studija *Panorama bošnjačke književnosti*, priredio Hadžem Hajdarević, izvorna studija „Poetika bosansko-muslimanske književnosti“ preimenovana je u „Poetiku bošnjačke književnosti“, a u fus-noti je napomenuto da je ovo Referat sa X međunarodnog kongresa slavista u Sofiji (održan od 14. do 22. 9. 1988.). U istoj knjizi studija pod nazivom „Pisma muslimanskih krajišnika pisana bosančicom od XVI do sredine XIX stoljeća kao oblik stare epistolarne književnosti“ preinačena je u naslov „Krajišnička pisma“, dok je studija „Stvaralački doživljaj i čitalačka recepcija u književnosti Muslimana na orijentalnim jezicima“ preinačena u „Stvaralački doživljaj i čitalačka recepcija u orijentalnoj književnosti Bošnjaka“. Ovdje je uveden i termin orijentalna književnost, koji je Rizvić, istina, promicao, ali nakon objavljivanja ove studije. I na kraju spomenimo knjižicu *Bosna i Bošnjaci. Jezik i pismo* (Preporod, Sarajevo, 1999.) čiji sadržaj uopće ne odgovara postavljenom naslovu i koji sam Rizvić vjerovatno nije dao, jer je on jednoj svojoj studiji sa ovim sadržajem dao naslov „Bosna i njen jezik u izvanbosanskim znanstvenim djelima i književnohistorijskim izvorima“ (v. u : *Bosna i bošnjaštvo*, Sarajevo, 1990., str. 45.-49.) Drugi dio knjižice uglavnom obrađuje bosančicu i nije mi poznato da li je negdje i taj dio posebno objavljen. U svakom slučaju, izdavač ove knjižice morao je ukazati na izvorni naslov Rizvićeve studije, makar on bio i kao naslov Preporodovog izdanja, u što osnovano sumnjamo.

obesmišljen i obezvrijeđen moj nemali istraživački trud i namjera da u knjizi izabranih Rizvićevih studija budu uvršteni, gdje god je to bilo moguće, izvorno objavljeni Rizvićevi tekstovi, koji su, da napomenem, često i za Rizvićeva života objavljeni pod različitim naslovima i u nekim prilično čudnim i nejasnim recikliranim varijantama.

Da bismo imali jasniju predodžbu o kakvim se izdavačkim reciklažama radilo, bilo od samoga autora ili od priređivača njegovih knjiga, spomenut ću tek nekoliko ilustrativnih primjera. Početkom 70-tih godina XX stoljeća (1973.) izašla je Rizvićeva dvotomna knjiga *Književno stvaranje muslimanskih pisaca u Bosni i Hercegovini u doba austrougarske vladavine* (ANUBiH, Djela, XLVI/1-2). Bila je to svojevrsna povijest bošnjačke književnosti austrougarskoga perioda i ovom knjigom Rizvić se ovjerio kao najreprezentativniji bošnjački historičar književnosti. Iz samoga naslova razvidno je da je dao perifrastičan naziv nacionalnoj književnosti Bošnjaka, koristeći se pozitivističkom odrednicom „književno stvaranje“ umjesto književnost, a umjesto etničke odrednice muslimanska književnost opet koristi supstituciju „muslimanski pisci u BiH“. Time je ukazao na činjenicu da knjiga ne pokriva cjelokupnu bošnjačku književnost, već samo njezinu produkciju u okvirima Bosne i Hercegovine. Međutim, u drugome izdanju ove knjige Rizvić je bitno promijenio i naslov svoje knjige i naziv bošnjačke književnosti, koju će on koncem 80-tih i početkom 90-tih godina XX stoljeća dosljedno imenovati kao bosansko-muslimanska književnost. Drugo izdanje njegove knjige sada je nosilo naslov *Bosansko-muslimanska književnost u doba preporoda 1887.-1918.* Danas možemo tek pretpostavljati zašto je Muhsin Rizvić u naslovu nove knjige inzistirao samo na tzv. preporodnom dobu bošnjačke književnosti (od 1887.) iako knjiga započinje poglavljem koje nosi naslov „Gluho doba u književnom stvaranju Muslimana (1878.-1882.)“², a drugo poglavlje ima naslov „Doba književnog bosanstva (1883.-1897.)“. Potom slijede još dva poglavlja pod naslovima „Doba književne polarizacije (1894.-1905.)“ i „Doba vlastitih književnih listova i izdanja (1900-1918.)“. Smatram da je Muhsin Rizvić uzeo 1887. a ne 1878. kao početnu godinu bošnjačkoga književnog i kulturnog preporoda kako bi predstavio ovaj period kao reakciju na austrougarski utjecaj, a ne kao na preporod spram ranije orijentalne tradicije u književnosti i kulturi bošnjačkoga naroda. Dva početna poglavlja predstavljaju eksplikaciju Rizvićevog antiaustrijskog stava koji je inače dominirao u većini djela bosansko-hercegovačke historiografije u kojima se proučavao austrougarski period i tumačio kao izrazito okupacijsko doba (Milorad Ekmečić,

² Termin „gluho doba“ Rizvić je preuzeo od Marka Markovića, koji je pisao o „gluvom dobu“ Srba u BiH nakon hercegovačkog ustanka. O tome v. u: Marko Marković: *Izabrana djela*, knj. II, Sarajevo, 1968., str. 74.

Tomislav Kraljačić, Hamdija Kapidžić, Dževad Juzbašić, Mitar Papić i dr.)³. Ipak, Rizvićev antiaustrijski stav nije krut niti isključiv prema pozitivnim političkim i kulturalnim procesima koje donijela nova uprava u BiH.

Kao vrstan i izuzetno verziran književnohistorijski istraživač, osobito onih književnokulturalnih fenomena koji se obično imenuju sintagmom književni život⁴, Rizvić je pokušavao analitički deskribirati četiri desetljeća u razvoju bošnjačke književnosti, donoseći pri tome i prvu znanstvenu periodizaciju makar i jednoga dijela bošnjačke književnosti koja je došla iz pera jednoga bošnjačkog književnog historičara. Nemajući pred sobom domaćega uzora u pokušaju književnohistorijske periodizacije Rizvić je svoj model izgradio na osnovu općepovijesnih, sociopsiholoških i društveno-političkih kriterija, a to je bio prvenstveno odnos austrougarske vlasti i njezine politike prema bošnjačkome narodu i reakcija bošnjačke inteligencije prema tome odnosu: „Za proučavanje perioda muslimanskog književnog buđenja, koji je uslijedio poslije godina zastoja, prikaz glavnih smjernica austrougarske politike prema Muslimanima, uz činjenicu ekspanzije novog duha i prosvjećenja na zapadnim osnovama koji su za njih nadošli sa okupacijom predstavlja psihološku, kulturnu i društvenu pretpostavku od posebne važnosti. U slučajevima suprotnosti ili poklapanja koncepcija uprave i osjećanja pojedinih muslimanskih struja, diferencijalno isticanje smjera ove politike doprinosi i boljem razumijevanju istorijskog položaja Muslimana, koji se kroz četiri decenije austro-ugarske vladavine egzistirali neprekidno razapeti između opozicionarstva i konformizma, između tradicionalnih duhovnih inercija i racionalnog shvatanja kulture i obrazovanja, da u najsvjetlijim trenucima svoga razvoja približe ove polove težnjom za afirmisanjem vlastitog narodnog i duhovnog identiteta. Istorija tako služi kao polazna tačka u izučavanju složenog razvoja muslimanskog književnog života, koji ponovno počinje da se formira sa nastupanjem Kallayeve vladavine u Bosni i Hercegovini.“ (Rizvić, 1990, 25)

Polezaći od historije i slijeda historijskih mijena kao kriterija književnohistorijske periodizacije, Rizvić se uklapao u tradiciju hrvatske književne historiografije, prije svih oslanjao se na književnopovijesna djela Mihovila Kombola, Antuna Barca, Slavka Ježića i Ive Frangeša⁵, od kojih je i preuzeo termin *preporod* koji je u svojim

---

³ Ovaj antiaustrijski stav u bh. historiografiju uveo je prije svih Vladimir Ćorović.

⁴ Muhsin Rizvić najznačajniji je istraživač književnoga života u Bosni i Hercegovini i o tome je napisao niz izvanrednih studija i knjiga, osobito o književnosti BiH između dva svjetska rata. Škola istraživanja književnog života u BiH nastala je na Institutu za književnost u Sarajevu, gdje je Rizvić i radio tijekom 60-tih godina XX stoljeća.

⁵ Do sada nije objavljena niti jedna studija u kojoj bi se osvijetlio Rizvićev kritički i znanstveni rad u ozračju jugoslavenske književne historiografije i kritike u drugoj polovici XX stoljeća. Kao poklazište za takvu studiju

knjigama o bošnjačkoj književnosti austrougarskog perioda pretežno označavao kao „muslimansko književno buđenje“. No, vrlo je suspektno praviti književnopovijesne analogije između termina *preporod* u hrvatskoj i bošnjačkoj književnoj tradiciji, o čemu je vrlo iscrpno pisao Vasilije Čeklić⁶. Svoje viđenje samoga pojma i sadržaja termina *preporod* Rizvić će najpreciznije iskazati na Simpozijumu posvećenom dobu bosansko-muslimanskoga preporoda, održanom u Sarajevu 1991. godine. Tada će Rizvić i definitivno koristiti dvočlani termin Bosanski Muslimani za naziv nacije i bosansko-muslimanska književnost kao naziv nacionalne književnosti. Takva nominacija bošnjačke nacije bila je široko protežirana među bošnjačkom znanstvenom elitom s početka 1990-tih godina, a njezini najzdušniji protagonisti bili su Atif Purivatra, Rusmir Mahmutćehajić i Mustafa Imamović⁷. Toj grupi intelektualaca po svojim uvjerenjima pripadao je i Muhsin Rizvić. Dakle, niti jedan od njih još se nije zalagao za termin Bošnjaci ili bošnjačka književnost.

Početak 1990-tih godina bio je period velikih historijski promjena u Europi nastalih rušenjem Berlinskoga zida i raspadom socijalističkih država, prije svih Sovjetskoga Saveza. U tadašnjoj bošnjačkoj političkoj i kulturnoj eliti to doba počelo se označavati kao tzv. Drugi bošnjački preporod, a Muhsin Rizvić smatrao se jednim od predvodnika toga pokreta. Bio je i cijator održavanja znanstvenog simpozijuima „Doba bosansko-muslimanskog književnog i kulturnog preporoda“ za koji je napisao uvodni referat pod naslovom „Doba preporoda kao prelomno u bosansko-muslimanskoj književnosti i kulturi“⁸. Od tada će termini preporod i preporodna književnost postati amblematičnim i gotovo općeprihvaćenim terminima novije bošnjačke književne historiografije. Tek dva književna historičara, Muhidin Džanko i Vedad Spahić⁹, pokušat će problematizirati termin *preporod* i promicati termine

---

može poslužiti i Rizvićevo referiranje na druge književne historičare i kritičare, gdje se odmah mogu uočiti i njegovi eventualni kritički uzori, saputnici i suvremenici, poput Ive Frangeša, Milorada Živančevića, Borisa Čorića, Jovana Deretića, Dženane Buturović i dr. U našoj književnoj historiografiji uvriježila se jedna floskula da Rizvić pripada istaknutoj trijadi bošnjačke književne historiografije i kritike Midhat Begić - Muhsin Rizvić - Enes Duraković, no tu bi postavku trebalo i znanstveno potvrditi.

⁶ V. Vasilije Čeklić: „Ilirski pokret i bosansko-muslimanski književno-kulturni preporod“; Anali Gazi Husrevbegove biblioteke, knj. XIX-XX, Sarajevo, 2001.

⁷ V. Atif Purivatra, Mustafa Imamović, Rusmir Mahmutćehajić: *Muslimani i bošnjaštvo*, Muslimanska biblioteka, Sarajevo, 1991.

⁸ Pažljivim iščitavanjem ove studije zapazili smo da ona umnogome predstavlja prerađenu i ranije objavljenu Rizvićevu studiju „Poetika bosansko-muslimanske književnosti“ iz 1988. godine. Pretpostavljamo da su ove studije mogle biti pripreme studije za pisanje povijesti bošnjačke književnosti, koju je Rizvić izgleda nosio u svojim znanstvenim vizijama kao vlastito životno djelo. Na žalost, rat i prerana smrt su ga omeli u ispunjenju tih plemenitih i hvalevrijednih vizija u konkretno djelo.

⁹ Prema Spahiću „u bošnjačkoj je književnosti teško govoriti o preporodu budući da samo značenje riječi podrazumijeva preporađanje, ponovno rađanje, nečeg zamrlog, potisnutog, ali u tradiciji postojećeg (primjerice u hrvatskoj književnosti ilirsko-romantičarska obnova izvjesnih dubrovačko-dalmatinskih jezičkih i književnih

prijelazno ili *tranzicijsko doba*, dok je mnogo ranije ovo doba Maksimilian Braun označavao kao *doba europeizacije* bošnjačke književnosti i kulture općenito¹⁰. U uvodnoj studiji za simpozijum o preporodu bosansko-muslimanske književnosti Rizvić će ekspozicionirati i tzv. predpreporodno doba (prijelaz 1860-tih i 1870-tih godina sa listom „Sarajevski cvjetnik“ i njegovim urednikom Mehmedom Šakirom Kurtćehajićem), što će označiti kao doba „racionalnog prosvjetiteljstva“, želeći tako, na izvjestan način, detektirati one književne pravce i tokove, ili barem njihove naznake, koji su prethodili preporodnom dobu i nacionalromantizmu. Iako se nigdje u svojoj simpozijalnoj studiji izravno ne referira na poznatu studiju M. Brauna, Rizvić spominje i proces „evropeizacije“ bošnjačke književnosti pomoću modernih sredstava kulturno-književnog djelovanja“, što u njegovim ranijim knjigama o bošnjačkoj književnosti austrougarskog perioda nije posebno elaborirano. Rizviću očito nije odgovarao termin „evropeizacija“, jer je prema njegovome shvatanju bošnjački književni preporod samo djelimično nastao na procesima europeizacije, a djelimično i kao zadržavanje genetsko-arhetipskih tragova književnih prauzora iz orijentalne književne tradicije. U tome je Rizvić vidio autentičnost bošnjačkoga književnog preporoda koji se, istina, odvijao u procesu „približavanja duhu i estetici evropskih i južnoslovenskih književnosti“, ali pri tome „nije do kraja potiskivao tematsko-idejnu i emocionalno-estetsku liniju razvojnih tokova dotadašnje bosansko-muslimanske tradicije“ (Rizvić, 2001, 12).

U daljem teorijskom razvijanju svoje preporodne postavke Rizvić uvodi jednu novu tezu koja će kasnije postati općim mjestom bošnjačke književne historiografije i kritike - tezu o bošnjačkoj književnosti i kulturi kao stjecištu Istoka i Zapada. Tu je tezu i prije Rizvića uveo Midhat Begić, koristeći metaforu raskršća kao glavnu poetičku odrednicu bošnjačke književnosti¹¹. Želeći očigledno da uspostavi povijesnu

---

tradicija), ili, u još minimalnije dizajniranoj teorijskoj koncepciji, kontinualno oživljavanje, udahnjivanje bove enregije i poticaja istoj kulturnoj/književnoj matrici. Nakon srednjeg vijeka prvi intenzivniji susret s okcidentalnim književnim tekovinama je sve drugo prije no revalorizacija postojeće kulturne matrice“ (V. Spahić: *Prokrustova večernja škola*, BosniaARS, Tuzla, 2008., str. 97).

¹⁰ V. Maksimilian Braun: *Začeci evropeizacije u književnosti slavenskih muslimana u Bosni i Hercegovini*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2009.

¹¹ Tezo o raskršću kao poetičkoj odrednici bošnjačke književnosti koristili su mnogi bošnjački književni kritičari (osim Begića i Rizvića, i Enes Duraković, Enver Kazaz, Dževad Karahasan, Nirman Moranjak-Bamburać, Sanjin Kodrić i dr.) Na žalost, do sada nema iscrpne kritičke studije u kojoj bi se na znanstvenoj osnovi potvrdila teza o bošnjačkoj književnosti kao „spoju Istoka i Zapada“, a u tome smislu zanimljivo je pogledati ogled Mirsada Kunića *Bosanska paradigma – šta je to?*, (Razlika/Difference br. 2, Tuzla, 2002.) i *Problem ruba i centra u bošnjačkoj epici (O krajiškom/graničnom identitetu još jednom)*, (Bosanskohercegovački slavistički kongres I, Zbornik radova (knjiga 2), Slavistički komitet, Sarajevo, 2012.) u kojima se na kritički način preispituje i propituje pojam raskršća.

i sadržajno-pojmovnu analogiju prvenstveno sa fenomenom hrvatskoga narodnog preporoda, ali i sa reformama koje je u srpsku književnost uveo Vuk Karadžić Rizvić objašnjava pojavu bošnjačkog književnog i kulturnog preporoda kao reakciju na „tuđinsku vladavinu i germansku civilizaciju i duhovno otimanje od nje“, usljed čega se „razvio pokret književno-kulturnog preporoda Bosanskih Muslimana na osnovi narodnog jezika i stvaralaštva, te narodnih zavičajnih vrijednosti.“ (Rizvić, 2001, 10) Ovu će analogiju Rizvić potvrditi govoreći o društvenom i kulturnom kontekstu bosansko-muslimanskoga preporoda: „On ima sličnosti i kulturne analogije sa hrvatskim književnim preporodom, odnosno ilirskim pokretom, i sa djelatnošću Vuka Karadžića i njegovih pristalica u srpskom narodu, mada kasni za njima čitavih četrdeset do pedeset godina. Ali je bosansko-muslimanski preporod u odnosu prema njima sadržavao i specifične idejne značajke: evropeizaciju i antiturstvo, te novu ulogu i položaj ovog slavenskog elementa između Istoka i Zapada“. (Rizvić 2001, 13)

Čini se da je Rizvićeva teza o 'germanizaciji' bošnjačke književnosti i kulture općenito posve nategnuta iako je austrougarska uprava izvan svake sumnje nastojala utjecati na kreiranje nove kulturne i nacionalne politike u BiH, osobito kroz projekat integralnoga bošnjaštva promican od Banjamina Kallaya¹². Sam Rizvić imao je negativan stav prema Kalajevom bošnjaštvu, pa čak i prema bošnjaštvu monokonfesionalnog tipa kakav se promicao u listu „Bošnjak“ ili u književnom, kulturnom i političkom djelovanju Mehmed-bega Kapetanovića Ljubušaka, smatrajući da je ideja bošnjaštva anahrona i prevaziđena, pa čak i kompromitirana od strane njezinih glavnih protagonista, što je eksplicirao i u svojoj knjizi: „Kallayu je posebno odgovarao muslimanski stav vlastite bosansko-muslimanske samobitnosti i neutralnosti u srpsko-hrvatskom pogledu. Taj stav je predstavljao pogodnu osnovu i zatečeni preduslov za njegovo pripremanje integralne bosanske narodnosti kao nominalnog i političkog rješenja međuvjerskog i međunacionalnog partikulraizma u Bosni i Hercegovini, koja je, dobivši određenija obilježja, bila osobito propagirana početkom devedesetih godina. Ukrašeno grbom i zastavom kao spoljnim nacionalnim znakovima, obilježeno nazivom jezika koji se imenuje kao bosanski i rjeđe „zemaljski“, bosanstvo je za vrijeme Kallayeve uprave predstavljalo osnovni politički program, za koji će se, od početka devedesetih godina, režim zalagati svim propagandnim, administrativnim, kulturnim i prosvjetnim sredstvima, stvarajući psihološko-političku

---

¹² O prisutnosti njemačke književnosti u bošnjačkoj preporodnoj književnosti, prije svega u časopisu „Behar“ v. studiju Redžepa Jahovića: „Njemačka književnost u muslimanskim preporodnim časopisima 1900.-1918.“ (Anali GHB, Sarajevo, 2001.) Ovaj ogled jasno ukazuje da je utjecaj njemačke književnosti na bošnjačku preporodnu književnost (a time i stanoviti proces germanizacije) bio neznan, iako bi trebao posebno izučiti utjecaj njemačkih pjesnika na poeziju Safvet-bega Bašagića.

klimu za njegovo razvijanje. Među Muslimanima, međutim, bosanstvo je i dotada živjelo i kao predaja iz prošlosti i kao niz ranijih istorijsko-političkih i književno-kulturnih uobličjenja, naporedo sa osjećanjem vjerske pripadnosti, tvoreći s njome izvjestan osobeni etnički domovinsko-duhovni hibrid razlikovanja od ostalih naroda u Bosni i Hercegovini“ (Rizvić, 1990, 29)

Rizvić je, dakle, smatrao ideju i praksu bošnjaštva (odn. Bosanstva, kako je ponekada sam Rizvić naziva) nekom vrstom etničkog, patriotskog i duhovnog hibrida koji je u doba austrougarske vladavine služio Bošnjacima da se nacionalno diferenciraju spram Hrvata i Srba. S druge strane, Rizvić je držao i Kallayevo promicanje integralnog bošnjaštva kao sredstvo političke manipulacije i kao izraz politike koja je služila prvenstveno okupacijskim ciljevima. Otuda se Rizvić i zalagao za termine Musliman, odnosno Bosanski Musliman, iako je bio jedan od najboljih poznavatelja ideje i prakse bošnjaštva u bošnjačkoj književnosti i kulturi austrougarskoga perioda. To su činjenice kada se govori o Rizvićevim pogledima na bošnjaštvo i svako naknadno učitavanje i imenovanje današnjega bošnjaštva u Rizvićevo djelo više je izraz aktuelne terminološke i nominacijske konjunktura nego izraz bilo kakvog znanstvenog respekta spram toga djela. Zato je posve neumjesno i znanstveno pogrešno bilo „terminološko čišćenje“ i „nominacijska uravnilovka“ što su učinjeni u Rizvićevim izabranim kritičkim studijama. S druge strane, posve je opravdano i znanstveno utemeljeno opredjeljenje izdavača Zbornika sa simpozijuma o bošnjačkome preporodu koji su ostavili izvorne nominacije u svim simpozijalnim referatima. Ne ulazeći u istinitost priče o navodnom Rizvićevom predsamrtničkom slaganju da se u njegove studije post festum uvede nominacija Bošnjaci i bošnjačka književnost¹³, želim ukazati na činjenicu da je upravo Rizvićevo nominiranje Bošnjaka kao Muslimana i Bosanskih Muslimana i bošnjačke književnosti kao muslimanske i bosansko-muslimanske najočitiiji dokaz kako se razvijala jedna nacio-

---

⁵ Ovu priču, ili možda, mistifikaciju promaknuo je Hadžem Hajdarević priređujući posthumnu Rizvićevu knjigu *Panorama bošnjačke književnosti*. U kratkoj napomeni uz knjigu Hajdarević navodi da je „nakon konsultacija i neke vrste odobrenja koje smo od rahmetli profesora Rizvića dobili u bolnici“ izvršio terminološko preinačavanje termina Bosanski Muslimani i „bosansko-muslimanska književnost“ u Bošnjaci i bošnjačka književnost“, mada kasnije potvrđuje da je Rizvić dosljedno koristio ove prve termine. Ovaj postupak svojevrstog „terminološkog čišćenja“ Hajdarević će ponoviti i u drugom izdanju Rizvićeve monografije o časopisu „Behar“. Isti postupak učinio je i Enes Duraković, redaktor knjige *Bosanski Muslimani u Andrićevo svijetu* navodeći: „I konačno, u skladu sa posljednjom voljom autora, termin Bosanski Muslimani zamijenjen je terminom Bošnjaci, naravno samo u onim slučajevima kada se pojam odnosi na etničku pripadnost“. Međutim, taj je princip prekršen već u samom naslovu knjige, jer bi termin Bošnjak u naslovu umanjio stilsku i sadržajnu snagu termina koji je dao sam Muhsin Rizvić, a time bi se umanjio i komercijalni efekat knjige i Andrićeve slike na koricama knjige, gdje je Andrićeva glava prikazana sa nijansama bijele boje koje tvore krst na fragmentima Višegradske ćuprije.

nalna književnohistorijska znanost, sa svim svojim metodološkim, pojmovno-sadržajnim i kulturološkim poteškoćama, ali i sa pregnućima, obzirima, ideološkim kompromisima, pa i greškama njezinih zaslužnih pojedinaca, kakav je svakako bio i Muhsin Rizvić. A tu se svakako mora imati u vidu i antikolonijalna matrica zvanične socijalističke historiografije te dugotrajna neskolonost tadašnje ideologije prema idejama bošnjačke etnokulturne autohtonosti i bosanskog integralizma koje su se olahko i gotovo po automatizmu diskvalifikovale kao recidivi kalajevštine, a što je u bitnoj mjeri određivalo i Rizvićevu 'hermeneutičku situaciju'.

U svakom slučaju, bez Rizvićevog književnohistorijskog i književnokritičkog djela nemoguće je shvatiti cjelinu bošnjačke književne historiografije, kao i njezinu genezu praćenu od početka 20. stoljeća, a posebno razvoj suvremene bošnjačke znanosti o književnosti, gdje su ime i djelo Muhsina Rizvića naprosto nezamjenjivi i nezaobilazni. Upravo svjestan ove činjenice i zalažem se za objavljivanje kritičkoga izdanja izabranih Rizvićevih studija, gdje će sljedstveno znanstvenim kriterijima biti objavljene izvorne studije, sa punim respektiranjem Rizvićevog jezika, pravopisa i osebujnoga kritičkoznanstvenog stila.

LITERATURA

1. Braun, Maksimilian (2009), *Začeci evropeizacije u književnosti slavenskih muslimana u Bosni i Hercegovini*, Dobra knjiga, Sarajevo
2. Čeklić, Vasilije (2001), *Ilirski pokret i bosansko-muslimanski književno-kulturni pre-porod*; Anali GHB, XIX-XX, Sarajevo, str. 313-332.
3. Jahović, Redžep (2001), *Njemačka književnost u muslimanskim preporodnim časopisima 1900-1918.*, Anali GHB, Sarajevo, str. 73-88.
4. Kunić, Mirsad (2002), *Bosanska paradigma – šta je to?* Dostupno na <http://www.razlika-difference.com/Razlika%202/RD2-Mirsad%20Kunic.pdf>
5. Kunić, Mirsad (2012), *Problem ruba i centra u bošnjačkoj epici (O krajiškom/graničnom identitetu još jednom)*, Bosanskohercegovački slavistički kongres I, Zbornik radova (knjiga 2), Slavistički komitet, Sarajevo, str. 65-76.
6. Marković, Marko (1968), *Izabrana djela, knj. II*, Svjetlost, Sarajevo
7. Purivatra, Atif - Imamović, Mustafa - Mahmutćehajić, Rusmir (1991), *Muslimani i bošnjaštvo*, Muslimanska biblioteka, Sarajevo

8. Rizvić, Muhsin (1973), *Književno stvaranje muslimanskih pisaca u Bosni i Hercegovini u doba austrougarske vladavine*, ANUBiH, Djela, XLVI/1-2, Sarajevo
9. Rizvić, Muhsin (1990), *Bosansko-muslimanska književnost u doba preporoda 1887-1918.*, El-Kalem, 2. izd., Sarajevo
10. Rizvić, Muhsin (1994), *Panorama bošnjačke književnosti*, Ljiljan, Sarajevo
11. Rizvić, Muhsin (1995), *Bosanski Muslimani u Andrićevo svijetu*, Ljiljan, Sarajevo
12. Rizvić, Muhsin (1999), *Bosna i Bošnjaci. Jezik i pismo*, BZK „Preporod“, Sarajevo
13. Rizvić, Muhsin (2001), *Doba preporoda kao prelomno u bosansko-muslimanskoj književnosti i kulturi*, Anali GHB, Sarajevo, str. 9-17.
14. Spahić, Vedad (2008), *Prokrustova večernja škola*, BosniaARS, Tuzla

ON THE MARGINS OF A "TERMINOLOGY CLEANSING"

The issue of denominating Bosniak literature and some of its poetic-cultural phenomenon in the literary-historical criticism and literary criticism in the work of Muhsin Rizvic

Summary

After the death of Muhsin Rizvic the editors of new editions of his earlier published studies and unpublished books carried out a sort of „terminological cleansing“ of the original names for Bosniak literature used by Muhsin Rizvic. This postponed the critical approach to his studies. Denominating Bosniaks as Muslims and/or Bosnian Muslims, as well as denominating Bosniak literature as Muslim and/or Bosnian-Muslim literature was the most obvious evidence how a national literary-science developed, with all its methodological, conceptual, content-related and cultural issues, but also with its achievements, considerations, ideological compromises, and even the oversights made by its deserving individuals, one of whom was certainly Muhsin Rizvic. In this context one must bear in mind the anti-colonial matrix of the official socialist historiography and long-term disinclination of the ideology towards the idea of Bosniak ethno-cultural autochthony and Bosnian integrity, which were carelessly and almost automatically discredited as legacy of Kallay's governance, which substantially determined the coordinates of Rizvić's „hermeneutical condition“.

Keywords: Bosniak literature, nomination, terminological purification, rebirth, crossroads, hermeneutical condition

Adresa autora

Authors' address

Muhidin Džanko

Filozofski fakultet u Sarajevu

muhidindzanko@hotmail.com

